

TROESMIS (Iglita, com. Turcozia): planul cetatii de est

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA TROESMIS — 1977

— Raport preliminar —

GAVRILĂ SIMION

Un scurt istoric al cercetărilor arheologice care s-au întreprins asupra acestui important centru de la Dunărea de Jos se pare că se cere și de această dată, cu toate că asemenea informări s-au făcut ori de câte ori s-a ivit prilejul. În acest sens, ultimele două studii care s-au publicat în 1971 de Al. S. Ștefan¹ și în 1972 de Emilia Doruțiu-Boilă² au urmărit ca prin comentarii și note explicative³ să dea cele mai complete informații asupra cercetărilor ce s-au realizat la Troesmis. Din nefericire, nici lucrările autorilor amintiți n-au reușit și nici noi nu vom putea să prezentăm o situație documentară arheologică cu planurile obiectivelor descoperite. Acest lucru se datorește în primul rând faptului că primele săpături arheologice s-au făcut de către misiuni științifice străine într-o perioadă când Dobrogea se afla încă sub stăpînirea otomană, ducînd astfel la imposibilitatea ca acum, la mai bine de un secol de la acele intervenții, să putem consulta totalitatea rapoartelor cu rezultatele ce s-au obținut prin acele cercetări. Referitor la istoricul primelor intervenții arheologice, este meritul lui Gr. Tocilescu că la studiile sale epigrafice despre Troesmis din 1882, reeditate în 1883⁴, ca și la cele din 1902⁵ a făcut și un scurt istoric asupra începuturilor cercetărilor întreprinse pînă la el. Acestea au rămas pentru noi singurele informații referitoare la distrugerea monumentului după organizarea carierei de granit de către ind. Désiré More⁶ la 1861.

Exploatarea pietrei s-a extins și în afara carierei, vizînd în primul rând zidurile castrului de est de la Troesmis. Demantelarea zidurilor ce avea să se producă cu repeziune a dus la descoperirea multor inscripții și drept urmare la nașterea curiozității pentru unii inițiați, a interesului și în mod implicit la organizarea intervențiilor arheologice. Seria campaniilor de această natură a fost inaugurată în 1864 de Engelhardt⁷, comisar francez de la Comisia Europeană a Dunării care își avea reședința la Galați. Cele patru inscripții descoperite de el în această primă intervenție arheologică au fost făcute cunoscute Academiei franceze unde Léon Renier le-a studiat și le-a dat publicității⁸. În același an (1864) învățatul german Th. Mommsen primea și el la Berlin alte patru copii după alte inscripții de la Troesmis⁹ trimise de Blücher — vice-consulul german de la Galați iar în 1865 L. Renier avea să prezinte Academiei franceze un al doilea raport¹⁰ referitor la alte 16 inscripții trimise de Engelhardt¹¹.

Încă de la primele rapoarte asupra documentelor epigrafice descoperite aici, vestea despre importanța cetății Troesmis s-a răspândit cu repeziciune în lumea oamenilor de știință din toată Europa, dar odată cu dislocarea și înstrăinarea inscripțiilor avea să dispară pentru totdeauna și turnurile și zidurile din exterior și din interior care, după propria expresie a savantului român — Gr. Tocilescu¹² — mai păstrau fizionomia lor antică și chiar inscripția de deasupra porții.

A doua campanie de săpături arheologice asupra cetății de est de la Troesmis a fost organizată în 1865 de Gustave Boissière și Ambroise Baudry, însărcinați de Napoleon al III-lea cu misiune arheologică în România. Se pare că a fost cea mai importantă campanie, atât ca valoare a investițiilor, cât și ca volum de lucrări¹³. Doi ani mai târziu (1867), Ernest Desjardins în excursia sa arheologică și geografică prin Dobrogea, s-a oprit și el la Troesmis și a deschis a treia campanie de săpături arheologice ce avea să îmbogățească tezaurul de documente epigrafice cu încă 27 de inscripții¹⁴.

Anul 1873 încununează prima etapă a cercetărilor de la Troesmis prin Corpus Inscriptionum Latinarum¹⁵ prin care Th. Mommsen publică toate cele 55 de inscripții descoperite și cunoscute pînă atunci.

După războiul de independență din 1877—1878, Gr. Tocilescu face mai multe intervenții la Troesmis, urmărind cu precădere în continuare mărirea fondului de inscripții¹⁶ și mai puțin informații asupra situației vestigiilor in situ. Documentația arheologică rămîne mai departe tributară pentru trimiteri doar la schița cu planul platoului de la Iglița (Troesmis) ridicat de D. More și mai ales la planul de situație al cetății de est și a încercării de restituție a acesteia întocmite de A. Baudry¹⁷. Publicate de Gr. Tocilescu¹⁸ ca cele mai complete, fără să mai adauge nici măcar situația propriilor lui săpături, de atunci și pînă azi¹⁹ autorii studiilor referitoare la Troesmis ori a lucrărilor de sinteză, pentru ilustrarea monumentului au recurs tot numai la reproducerea planului sau a restituției întocmite de A. Baudry. Din toate intervențiile lui Gr. Tocilescu întreprinse de el cu mai multă sau mai puțină intensitate în ultimele două decenii ale secolului trecut, sau numai coordonate de el, nu ne-au rămas decît trei schițe foarte sumare întocmite de P. Polonic²⁰. Rolul principal în acțiunile arheologice se pare că-l avea atunci numai scopul pentru colectarea de inscripții.

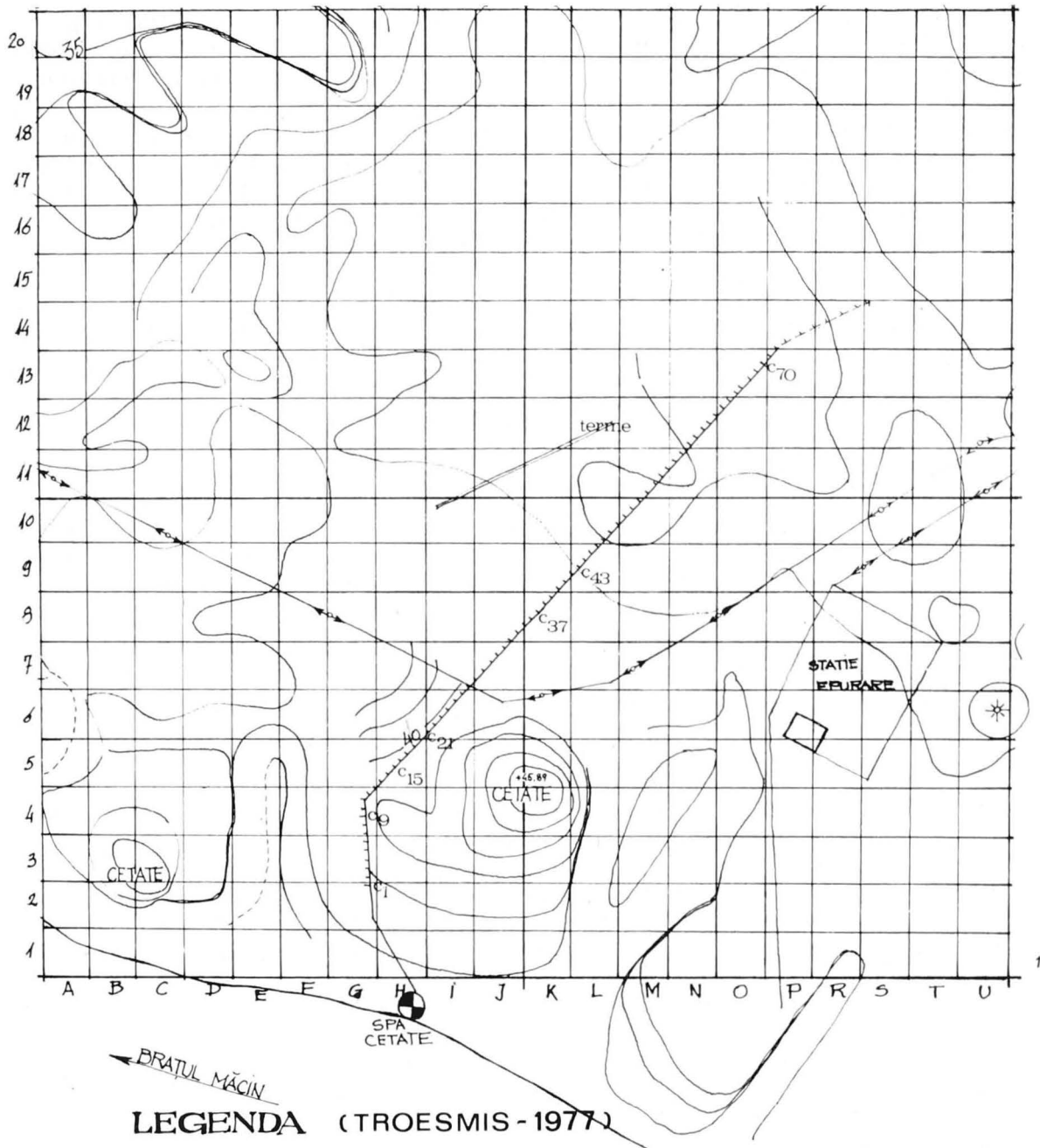
De la sfîrșitul secolului trecut, pentru Troesmis timp de cca. patru decenii a încetat orice intervenție arheologică organizată. Cîteva descoperiri întâmplătoare aveau să țină în rezonanță ecoul importantelor vestigii de la Troesmis²¹ și rolul pe care l-a avut acest centru militar și economic în istoria țării pe o perioadă de aproximativ un mileniu și jumătate.

În 1939 Emil Coliu a deschis a cincea campanie de săpături arheologice la Troesmis, dar moartea fulgerătoare a cercetătorului a făcut ca și această campanie să se încheie fără nici o altă perspectivă. Rezultatele cercetărilor n-au putut fi valorificate, totul limitîndu-se doar la o informare pe care ne-a lăsat-o S. Lambrino²². Cele două studii de sinteză amintite la începutul comunicării noastre²³, cu remarcabilul aparat critic și mod de interpretare în elucidarea problemelor topografico-arheologice și istorice, constituiesc cu certitudine de la apariția lor nu numai studii de referință, ci prologul oricărei noi lucrări, fie că aceasta se înscrie în grupa celor literare, fie că se referă la deschiderea unui nou șantier arheologic la Troesmis.

Prezentul raport al noilor descoperiri arheologice va veni doar cu precizări sau confirmări în planul restituției întocmit în 1971 după fotografia aeriană²⁴.

★

A șasea campanie de săpături — dacă poate fi numită așa, nu s-a înscris într-un plan dinainte stabilit care să vizeze cercetării un anumit sector. Intervenția noastră a fost impusă de materializarea unui mare proiect de irigare a întregii zone agricole

LEGENDA (TROESMIS - 1977)

- TRASEUL VECHIULUI CANAL .
- C₁ — CONDUCTĂ SUSPENDATĂ PTR. IRIGAȚII (CASETE)
- > LINIE ELECTRICĂ

SCARA 1:5000

PL. 1 — TROESMIS — 1977. PLAN DE SITUAȚIE LA SC. 1:5000 CU CASETELE INVESTIGATE PE TRASEUL CONDUCTEI PENTRU IRIGAȚII.

PL. 1 — TROESMIS 1977. PLAN GÉNÉRAL ECH. 1:5000; AVEC LES CASSETTES INVESTIGUÉES LE LONG DU TRACÉ DE LA CONDUITE D'IRIGATION.

TFL. 1. TROESMIS 1977. DAS SITUATIONPLAN NACH, 1:5000
LEITER MIT DER NACHGEFORSCHENTEN KASSETTEN IN DIE LEITUNGESTRASSE
WELCHE FÜR DIE BEWÄSSERUNG BENÜTZT WIRD.

Măcin. În prima etapă a declanșării lor, lucrările de irigații au afectat o suprafață din așezarea extramuros de lângă cetatea de est de la Troesmis. În urma intervențiilor făcute de Muzeul „Deltei Dunării” s-a reușit ca lucrările ce se executau în zona arheologică să fie oprite. Distrugerile se evaluează la o suprafață destul de redusă — cca 1000 mp. (raportat la mărimea zonei arheologice). Obiectivele afectate se pot recupera sub aspectul științific, în timp, prin mărimea zonei și bogăția fondului arheologic, apoi prin faptul că șanțul săpat mecanic s-a făcut numai pe o fișie lată de 10 m, care n-a reușit să pătrundă mult în interiorul perimetrului arheologic. Ca obiectiv de importanță deosebită afectat de lucrările mecanice de excavare se înregistrează edificiul unor terme situat în așezarea civilă.

Litigiile ivite au fost rezolvate în final prin acceptarea de partea ambelor părți a modificării proiectului de execuție a lucrărilor de îmbunătățiri funciare pentru zona arheologică amintită. Șanțul de alimentare cu apă proiectat inițial și care traversa toată așezarea de la sud la nord pe o lățime de 20 m convenționali, plus infiltrațiile ce aveau să urmeze de cca 50 m pe fiecare latură, a fost înlocuit cu o conductă metalică suspendată, cu diametrul de 2 m. Proiectul nou a prevăzut ca această conductă să se sprijine pe 73 cuzineți (stilpi masivi de beton și metal), cu un diametru de 2,30/3,50 m și implantați din 8 în 8 m. Sub aspectul valorificării vestigiilor s-a convenit de asemenea cu Institutul de Studii și Proiectări pentru Îmbunătățiri Funciare și cu unitățile executante: Trustul de Construcții pentru Îmbunătățiri Funciare și cel de Construcții Industriale Constanța, ca săpăturile necesare implantării cuzineților să se facă manual — subordonate integral scopului arheologic.

Lucrările de salvare au început pe data de 3 august 1977, având ca șef de șantier pe semnatarul acestor rânduri și un colectiv de muzeografi-arheologi format din: Victor H. Baumann, Andrei Opaîț, Ernest Oberländer Târnoveanu, Gheorghe Mănușu Adameșteanu și Ion Vasiliu — toți de la Muzeul Deltei Dunării.

Prin deschiderea casetelor pe suprafețele indicate s-a urmărit atât salvarea valorilor descoperite prin evacuarea lor, cât și înregistrarea în planuri a situațiilor întâlnite. Pe toată perioada lucrărilor (3 aug. — 5 sept.) s-a urmărit ca fiecare membru al colectivului să supravegheze pe cât posibil lucrările adecvate specializării sale, ajungându-se astfel ca în perioada amintită să se execute săpături în toate casetele în care avea să se toarne betonul pentru cuzineți. În urma acestor sondaje au apărut însă situații care solicitau extinderea săpăturilor pentru elucidarea lor. După obținerea fondurilor necesare, la începutul lunii octombrie a început a doua etapă a cercetărilor, având ca obiectiv așa cum am arătat extinderea săpăturilor la o parte din casete. În această a doua etapă a campaniei care a durat mai bine de o lună, lucrările au fost supravegheate numai de tov. Andrei Opaîț și Ion Vasiliu, ajutați pe o perioadă de 10 zile de studenții Topoleanu Florin și Șimon Mihai de la Facultatea de Istorie din București.

Privite sub aspect topografic, sondajele făcute se prezintă ca un aliniament ce pornește de la Dunăre pe direcția nord, pe o distanță de 900 m, surprinzându-se astfel periferia așezării extramurane și ca atare și limitele ei. În raport cu cetatea de est, aliniamentul de sondaje se află la 50—70 m vest de la zidurile monumentului și continuă — cu unele modificări de orientare pe direcția nordică pînă în afara zonei arheologice. Privite atât sub aspectul amplasării topografice cât și sub cel stratigrafic, cele 15 locuințe — un cuptor și 10 morminte și inventarul arheologic, surprinse prin aceste casete sondaj ne dau informații deosebit de prețioase asupra evoluției istorice pe care a cunoscut-o așezarea de la Troesmis. Materialul arheologic recoltat, deosebit de prețios din punct de vedere științific, dar nu și bogat, nu poate să răspundă deocamdată la numeroasele probleme care se pun, cu atât mai mult cu cât nici măcar una din locuințele descoperite n-a fost cercetată în întregime.

Documentația obținută atât prin observațiile arheologice făcute asupra întregii situații în situ întâlnite, cât și prin fondul de materiale recoltat, conchide totuși în stabilirea următoarelor concluzii:

a) Începuturile așezării civile s-au stabilit din punct de vedere cronologic ca fiind odată cu prezența Legiunii a V-a Macedonica (încep. sec. II). Suferă o distrugere în timpul năvălirii costobocilor, ca apoi la începutul sec. III să cunoască apogeul înfloririi sale pînă la mijlocul veacului, cînd așezarea este pustiiată de goți.

Analizată sub aspectul topografico-urbanistic, așezarea civilă timpurie s-a înălțat în zona de nord a cetății de est (Pl. III) cu o densitate de locuințe mai mare de o parte și de alta (casetele 43—48 și 70—72) a arterei rutiere descoperite (casetele 49—51) și care se află orientată pe direcția NE—SV.

Cele cinci nivele de cultură demonstrează intensă locuire pe care a cunoscut-o așezarea civilă timpurie.

Începînd din sec. al IV-lea așezarea civilă se restrînge în vecinătatea de NV a cetății (Pl. III-X) și se dezvoltă pînă în sec. al VI-lea cînd suferă o distrugere.

După această dată, pînă în sec. VII, locuirea în afara zidurilor devine cu totul sporadică.

b) Descoperirea unui cuptor menajer, a unei vetre pietrar, zece morminte de inhumație creștine, precum și a unei cantități apreciabile de ceramică și obiecte de podobă (brățări de sticlă) care se încadrează cronologic în perioada feudalismului timpuriu, ne documentează continuitatea de locuire pe platforma de la Troesmis în epoca menționată. Monedele care s-au descoperit în această fază de locuire sînt emisiuni de la Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea pînă la jumătatea sec. al XIII-lea, încadrînd cronologic locuirea feudal-timpurie în limitele secolelor X—XIII (sfîrșit).

c) Prin tehnica folosită și varietatea de forme a ceramicii descoperite se confirmă că așezarea de la Troesmis a avut și un asemenea centru de producție.

Studierea materialului și a întregii situații arheologice s-a făcut după cum urmează: V.H. Baumann, Observații topo-stratigrafice asupra locuirii de la Troesmis casetele 1-40; A. Opaiț, Troesmis — așezarea timpurie de pe platou; I. Vasiliu, Observații cu privire la mormintele de inhumație; Gh. Mănușu Adameșteanu, Urme de locuire din perioada feudal-timpurie; E. Oberländer Târnoveanu, Monede antice și bizantine descoperite la Troesmis.

Elucidarea complexității de probleme pe care le ridică așezarea Troesmis nu poate obține în faza actuală a cercetărilor decît posibilitatea emiterii unor ipoteze. Ele își așteaptă rezolvarea prin descoperirile viitoare.

NOTE

1. B.M.I., anul XL, nr. 4, 1971, p. 43—52: „Troesmis — considerații topografice”.
2. Dacia, NS, XVI, București, 1972, p. 133—144: *Castra Legionis V Macedonicae und Municipium Troesmense*.
3. Al. S. Ștefan, *Op. cit.*, passim; Emilia Doruțiu-Boilă, *Op. cit.*, p. 135, n. 2. Autorii amintesc toate cercetările arheologice întreprinse la Troesmis și prezintă bibliografia completă asupra acestui complex monumental pînă la data respectivă.
4. Gr. Tocilescu, *Revista pentru Istorie. Arheologie și Filologie (RIAF)*, An I, vol. I, Ed. II, București, 1883, p. 97—132.
5. Idem. *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de antichități din București*, I, Buc., 1902, p. 68—82.
6. *Ibidem*, p. 72.
7. loc. cit.
8. In *Bulletino dell' Instituto (CRAI, 1864)*, 193—201 și *Revue Archéologique*, n.s.t., X,

- (1864), p. 390—398. V: Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice, . . .*, p. 73, n.1.
9. Publicate tot în *Bulletino dell' Instituto*, în numărul din decembrie 1864, p. 260 și urm.; V: Gr. Tocilescu, *Op. cit.*, p. 73.
10. *Comptes rendus des Séances de l' Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, n.s.t. I (1865), p. 263—306. *Idem* în *Revue archéologique*, n.s. XII (1865), p. 401—430, cf. *Observation sur les inscriptions de Troesmis*, lettre de M. Th. Mommsen à M. L. Renier, în *Revue archéologique*, n.s. XIII (1866), p. 186—189. V: Gr. Tocilescu, *Op. cit.*, p. 73, n. 2.
11. Șapte inscripții din acest lot au fost publicate și de Aug. Treb. Laurian în *Tezaurul de Monumente Istorice pentru România*, t. III, 1865, p. 196—202.
12. Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturali* p. 72. și urm.
13. Gr. Tocilescu, *Op. cit.*, p. 73 și n. 3., V: și Al. S. Ștefan, *Op. cit.*, p. 44 (G. Boissière, *Rapport sur une mission archéologique et épigraphique en Moldavie et en Valachie*, Archives de Mission Scientifique et Littéraires. Choix de rapports et instructions, IIe série, t. IVe, Paris, 1867, pp. 181—221.
14. Rezultatele cercetărilor sînt tipărite în *Annali dell' Instituto di corrispondenza archeologica*, Roma, 1868, p. 58—85 și în *Revue Archéologique*, n.s. VII (1868), p. 254—278, idem — *Comptes rendus de l' Académie*, 1868, p. 40 seq.
15. *Vol. III*, partea a II-a, de la nr. 6162 la 6217.
16. Gr. Tocilescu, *Monumentele epigrafice . . .*, p. 76 și studiul referitor la conținutul inscripțiilor.
17. *Revue Archéologique*, n.s.t., VII (1868), pl. IX și pl. X.
18. Planul platoului de la Iglîța de D. More, în *R.I.A.F.*, 1, 1882, pl. 10; planul de situație al cetății de est (1865) ridicat de A. Baudry și încercarea de restituție a aceluiași plan, *R.I.A.F.*, 1, 1882, p. 104 și 105; idem, în *Monumentele epigrafice și sculpturali . . .*, Partea I, București, 1902, p. 74 și 75.
19. Al. S. Ștefan *Op. cit.*, unde sînt publicate toate planurile și schițele întocmite și cunoscute pînă la acea dată, completînd documentația și planul zonei arheologice de la Troesmis a cărei restituție a întocmit-după fotografie aeriană — fig. 9, 10, 11 și 12.
20. Schițele s-au publicat pentru prima dată de Al. S. Ștefan, *Op. cit.*, p. 45, fig. 6, 7 și 8.
21. Ele au făcut subiectul comunicărilor: C. Moisil, *O nouă inscripție găsită la Troesmis*, în *Convorbiri literare*, nr. 8, an XLII, aug. 1908, p. 142; V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, III — știri nouă de la Troesmis, în *An. A cad. Române, seria II*, t. XXXV, 1912—1913, M.S.I., p. 491—502 (republicare independentă a celor comunicate de C. Moisil) și J. Weiss *Bauinschrift aus Troesmis*, „Jahres, des Osterr. Archäol. Inst. in Wien”, *Bol. XVI, Zweites Heft*, 1913, p. 210; S. Lambrino, *Săpăturile arheologice din ținutul Dunărea de Jos* în *R.I.R.*, IX, 1939, p. 501, despre activitatea lui Emil Coliu la Troesmis în 1939, în loc. cit. p. 505., idem, în *R.F.R.*, nr. 6 — iunie 1940, p. 721; R. Vulpe, *Canabenses și Troesmensis. Două inscripții inedite din Troesmis*, *SCIV*, IV, 1953, 3—4, p. 557—582; S. Lambrino, *Q. Fuficius Cornutus gouverneur de la Mésie Inférieure*, în *Rev. des études Roumaines*, Paris, II, 1954, p. 96—101; A. Rădulescu, *Note epigrafice*, I, în *Pontice*, I, 1968, p. 319—339.
- Informațiile referitoare la istoria fortificațiilor de la Troesmis au ocupat spații corespunzătoare în lucrări generale ca: R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938; *Din istoria Dobrogei*, vol. II, R. Vulpe, partea I și I. Barnea, partea II-a, București, 1968, passim; R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*,
22. S. Lambrino, *Săpăturile arheologice din ținutul Dunărea de Jos*, loc. cit.
23. Al. S. Ștefan, *Op. cit.*, în *BMI*, an XL, nr. 4, 1971 și Emilia Doruțiu-Boilă, *Op. cit.* în *Dacia*, N.S., XVI, 1972.
24. Al. S. Ștefan, *Op. cit.*, p. 46—49 cu fig. 9, 10, 11 și 12.